
Emberek-e a nők vagy sem? Egy 16. századi vita és utóélete

Are Women Humans or Not? A Debate of the 16th Century and Its Follow-up

Bartók István DSc

MTA BTK Irodalomtudományi Intézet

bartok.istvan@hungarnet.hu

Initially submitted October 05. 2012; accepted for publication December 15, 2012

Abstract:

A writing in Latin published anonymously in Wittenberg in 1595. It was a parody of the theological debates of the age. The author was a well-known philologist and poet, Valens Acidalius. His aim was to make those writers ridiculous who denied the godship of Christ on the basis of Holy Scripture. He proved that women were not human beings followed their argumentation methods. His writing provoked a fierce debates and theologians attacked his argumentation in deep indignation in the beginning. His paper had been taken less and less seriously in later times and it was regarded as a satire. The study has been translated into many vernacular languages and it was published in many editions all over the Europe for centuries. It is also known a Hungarian adaptation from 1783.

Kulcsszavak: gender studies, vitairat, szatirikus irodalom

Key words: gender studies, controversial pamphlet, satire

Köszönetnyilvánítás

A tanulmányban tárgyalt vitairat magyar változatára Németh S. Katalin és Szentmártoni Szabó Géza hívta fel a figyelmemet; mindkettőjüknek köszönöm. Ugyancsak köszönettel tartozom Dományházi Editnek, aki a latin szöveg kolozsvári kéziratos másolatairól tájékoztattott.

„Forgassuk fel az egész szent írást, egy részben sem találjuk, hogy az Asszony embernek neveztetnék, a’ mi leg több, s fel-található, ez az, hogy ő az ember’ segítségének neveztetik: De, hiszem a’ kalapáts-is segítése a’ kovátsnak, hát ezért kováts-é ez? A’ toll segítése az írónak, de ezért nem Író-deák; vagy az olló, melly valóban segítése a’ szabónak, hát szabó-é?

Ilyenképpen az Asszony-is segítsége az embernek, de ő azért nem ember.” Az idézet egy, a 18. század végén megjelent nyomtatványból való, amelyre később még visszatérek (*Meg-Mutató... 1783: 4*).¹

Mi hát a helyzet valójában? Vajon emberek-e a nők vagy sem? A kérdést sokszor tárgyalták. A kapcsolódó irodalom jellemző vonulata egy olyan Európa-szerte elterjedt érvelés- és cáfolatsorozat, amelyik egy 16. század végi, Wittenbergből kiinduló vitára vezethető vissza. Mint majd látni fogjuk, a téma szorosan összefügg a férfi–nő kapcsolattal, hiszen a problémakör elvi alapjait érinti. A két nem viszonyának megítélését, a szerelem mibenlétének tudományos magyarázatát alapvetően befolyásolja a vitázók álláspontja. Dolgozatom első részében a vita kibontakozását vázoló, majd röviden szólok arról a magyar változatról, amelyikből bevezetésként idéztem. Végül visszatérek a wittenbergi vitára, és ismertetem néhány tanulságos pontját. A kiragadott részletek alapján szeretném bemutatni a briliáns érveléstechnikát; szerény fordításomban megpróbálom érzékeltetni a vita fennkölt stílusát, a kor legműveltebbjeinek választékos szóhasználatát is.

1595 januárjának első napjaiban Wittenbergben megjelent egy kiadvány, a szerző és a kiadó neve nélkül. A füzetke címe: *Disputatio nova contra Mulieres, Qua probatur eas homines non esse*,² azaz: *Új értekezés az asszonyok ellen, amely bebizonyítja, hogy ők nem emberek.* Írójának kiléte a kortársak számára homályban maradt, később derült fény a titokra. A szerző Valens Acidalius, a jeles német humanista, a neolatin költészet képviselője. Érdemes röviden felidézni életének, pályafutásának legfontosabb mozzanatait.

Brandenburg tartományban, Wittstock városkában született, 1567-ben. Eredeti neve Valtin Havekenthal, de humanista szokás szerint jól csengő latin nevet választott magának. Mintha ironikus hajlamaira is utalni szándékozott volna, Valens Acidaliust ugyanis kissé szabadon Erőteljes Marónak is lehetne fordítani. Sokáig élt Itáliában, a padovai és a bolognai egyetemen tanult, majd orvosi és filozófia doktorátussal tért haza. Boroszlóban telepedett le, a város szolgálatában vállalt hivatalokat. Kiterjedt levelezése maradt fenn. Nemcsak a két olasz egyetem vezető személyiségei tartoztak levelezőpartnerei közé, hanem például Justus Lipsius és Forgách Mihály is. Az előbbi a korabeli európai szellemi élet meghatározó személyisége, az újsztoikus filozófia legnagyobb hatású terjesztője a 16–17. század fordulóján. Forgách a magyar humanizmus fontos szereplője, ugyancsak levelezett Lipsiussal. Acidaliust kortársai elsősorban filológusként tisztelték, klasszikus szerzőket (Tacitus, Plautus...) adott ki és magyarázott. Saját versei halála után jelentek meg, 1603-ban.

Neoplatonista képzést kapott, ennek következménye az az életforma és életfelfogás, amelyikben a nőknek semmi keresnivalójuk sincs, a művelt hetérák és az udvari dámák kivételével, akiknek az idealizált képét Castiglione rajzolta meg *Az udvari emberben*. Acidalius tagja volt a boroszlói Hortus Scholzii-társaságnak, amelynek tevékenységében férfiak és nők egyenrangú partnerként vettek részt.

1594 végén Acidalius adósságba keveredett: a kiadójának, Heinrich Osthausennak tartozott. Törlesztés fejében felajánlotta egy kéziratát, amelyet – mint levelezéséből tudni lehet – eredetileg nem a nyilvánosságnak szánt; pusztán saját maga és barátai szórakoztatására írta, a korabeli teológiai viták paródiájaként. Egyetlen példányban létezett, ezt adogatták kézről kézre ismerősei. Ez volt a *Disputatio*.

A kiadó meglátta benne az üzletet, és kinyomtatta, mégpedig névtelenül, mert meg akarta kímélni Acidaliust – és nyilván saját magát is – a várható következményektől. Osthausen

¹ Említi Németh (1987: 70).

² *Disputatio...* (1595). Jelzete a wolfenbütteli Herzog August Bibliothekban (a továbbiakban: HAB): M: Re 288 (10). Modern kiadása angol fordítással: *Treatise...* (2004). Német fordítással: *Disputatio...* (2006). A műről: Czaplá, R. G.–Burkard, G. (2009).

sejtése bevált, a kiadvány óriási botrányt kavart. Szerzője néhány hónappal élte túl a megjelenést: Neissében, 1595. május 25-én halt meg. A legenda szerint összefüggés van a *Disputatio* és a szerző hirtelen halála között. Acidalius elméje elborult, és egy roham végzett vele.³

A *Disputatio* 51 tézisből áll. Az első három és az utolsó a keret, a közbülső 47 sorolja fel azokat a „meggyőzhetetlen bizonyságokat”, amelyek alátámasztják az értekezés mondandóját, tudniillik, hogy a nők nem emberek. Ebből az is következik, hogy Krisztus nem értük szenvedett, így őket nem is váltotta meg. Az érvelés néhány pontjára és azok cáfolatára, mint ígértem, még kitérek. Előbb azonban vázolom Acidalius valódi szándékát és a vita kibontakozását, alakulását.

Bevezetesként Acidalius elmondja: értekezéséhez a teológiai vitákból vette a példát. Vannak ugyanis, akik azt bizonygatják, hogy Jézus és a Szentlélek nem isteni személyek – ő pedig azt mutatja meg, hogy a nők nem emberek. Azoknak a módszerét fogja követni, akik Krisztus istenségét tagadják: ő is a Szentírásból bizonyítja a maga igazát, mégpedig a példaképeitől ellesett interpretációs módszer segítségével. Hiszen csak az ostoba tömeg ítél a közvélekedés alapján; a tudósok tisztában vannak vele, hogy csakis azt szabad elhinni, amit a Szentírás egyértelműen kimond. Ott pedig sehol nincs leírva, hogy a nők emberek (*Disputatio...* 1595: A2r–v).

Utolsó tézisében Acidalius semmi kétséget nem hagy művének valódi célja felől. Ha esetleg nem sikerült volna bebizonyítani, hogy a nők nem emberek, azt azért mégis a világ elé tárta, hogy korának eretnekei, különösen az anabaptisták és a pápisták, hogyan magyarázzák a Szentírást, milyen módszerekkel próbálják igazolni elátkozott tanaikat (*Disputatio...* 1595: C4v).

A reakciókból kitűnik, hogy a kortársak nem értékelték sem a parodisztikus szándékot, sem a szerző iróniáját. A *Disputatio* megjelenése után néhány nappal, január 12-én a wittenbergi egyetem teológiai karának elöljárói egy füzetecskét adtak ki a tanulóifjúság figyelmeztetésére.⁴ A röviden *Admonitio*ként emlegetett dörgedelem hosszú latin címe magyarul: *A wittenbergi akadémia teológiai karának figyelmeztetése a tanulóifjúsághoz, arról a legújabban elterjesztett hírhedt és istenkáromló irományról, melynek címe: Új értekezés az asszonyok ellen, amely megmutatja, hogy ők nem emberek.* Az *Admonitio* összeállítói a *Disputatio* ismeretlen szerzőjét egyszerűen mocskos kutyának nevezik. Mert akár komolyan gondolta, amit összehordott, akár csak viccelt, munkája mindenképpen elvetemültség és gyalázat. Istentelen dolog ugyanis, ha valaki a legszentebb hitigazságok kiforgatásával üz tréfát, és így fitogtatja leleményességét (*Admonitio...* 1595: A2r). Ezért tartják szükségesnek figyelmeztetni az egyetemi ifjúságot, hogy ne vásároljanak a hamar elhíresült ördögi kiadványból, ne olvassák, ne adják tovább másoknak, és ha van belőle példányuk, haladéktalanul semmisítsék meg. Ellenkező esetben nagy baj lesz (*Admonitio...* 1595: A2v).

A szerzők kiemelnek néhány elfogadhatatlan állítást, amelyeket rögvest meg is cáfolnak, majd megemlítik, hogy az ellenérvek felsorolásánál hasznosabb lenne, ha a *Disputatio* íróját villám sújtaná agyon (*Admonitio...* 1595: A4r). Végezetül Krisztus szavaira emlékeztetnek: minden hivalkodó szóért, amit beszélnek az emberek, számot adnak majd az ítélet napján (*Admonitio...* 1595: B2r).

A *Disputatio* híre és az azt kísérő felháborodás hamar túljutott Wittenberg határain. Az *Admonitio* megjelenése után egy héttel, január 19-én kelt a lipcsei teológiai kar vezetőinek *Refutatio*ja,⁵ amelyben a tanulók figyelmeztetése mellett ugyancsak teret szának a *Disputatio*

³ *Ob die Weiber...*(1988). Valens Acidaliusról: IJsewijn (1983). Vö. Tarnai (1997: 464).

⁴ *Admonitio...*(1595) *HAB*: 52. 3. *Rhetorica* (11a). *A műről*: Hart (2000).

⁵ *Refutatio...*(1595). *HAB*: 52. 3. *Rhetorica* (14).

cáfolatának. KacsARINGÓS latin címének fordítása: *Cáfolat egy névtelen szerző állításai ellen, amelyekben a női nem emberi természetét támadja, de most ennek a hazugságáradatnak a legfontosabb rágalmait visszaverjük; megmutatjuk, hogy mi az író szándéka, és mindenkit, aki kegyes életre törekszik, és valamennyi keresztényt figyelmeztetünk, hogy óvakodjanak ettől a rettenetes ördögi irománytól.* A szerzőt megszállott lényként említik; nem merik embernek nevezni, hiszen aligha valószínű, hogy emberi anya szülte volna. Talán a létezés átmeneti állapotát képviseli az emberi és a szellemi világ között; valami hibrid lehet, bizonyára a Sátán származéka. Megbocsáthatatlannak tartják, hogy az antitrinitáriusok és anabaptisták módszereivel él, és ezt nem is ártallja gyalázatos művének elején nyíltan bevallani (*Refutatio...* 1595: A2v–A3r). Befejezésül kifejtik abbeli meggyőződésüket, hogy a *Disputatio* valódi szerzője maga a Sátán, aki nyilván tollba mondta teremtményének a sok szörnyűséget. Ezért figyelmeztetnek mindenkit, akiben legalább egy szikrányi józan ész pislákol, hogy ne csak ne olvassák ezt a veszedelmes értekezést, hanem ha egy példány a kezükbe kerül, azonnal dobják a tűzbe, mint ördögi elmeszüleményt (*Refutatio...* 1595: B2v).

Egy hónap sem telt el, február 10-én kelt a *Disputatio* legalaposabb cáfolata, a *Defensio*.⁶ Hosszú címe magyarul: *A női nem védelme, egy legújabb kiadott igen gyalázatos értekezés ellenében, amely a szerző és a nyomdász nevének eltitkolásával jelent meg, és istentelenül azt állítja, hogy az asszonyok nem emberek. Simon Gediccus, a Szent Teológia doktora, stb.* Gediccus hallei vezető lelkész, a lipcsei egyetemen a héber nyelv professzora. Tézisről tézisre haladva kelt az asszonyi nem védelmére, igyekeztén porrá zúzni a számára ismeretlen szerző érveit. Egyszermind azt is bebizonyítja, hogy éppen a *Disputatio* íróját nem lehet embernek tekinteni.

A későbbiek során Acidalius *Disputatio*ját Gediccus *Defensio*jával együtt adták ki, ez lett az alapja a témához kapcsolódó számos latin és nemzeti nyelvű változatnak. Ismeretes például egy német nyelvű katolikus átdolgozás, amelyben Endres testvér, egy bencés szerzetes vitatkozik a jezsuita Eugenius atyával. Az előbbi képviseli Acidalius, az utóbbi Gediccus nézeteit.⁷ A vitát olaszra és franciára is lefordították.⁸

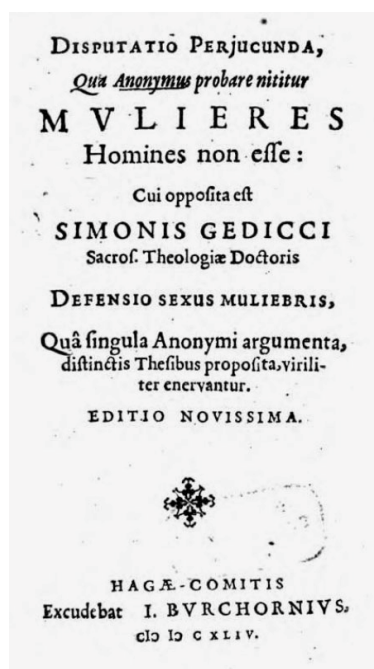
Az újabb és újabb változatok révén a vita anyaga Európa-szerte elterjedt. Népszerűségére jellemző, hogy a nyomtatott kiadások mellett kéziratos másolatok is fennmaradtak, sok egyéb hely mellett Kolozsváron is.⁹ A teológiai indíttatású indulatok lassan elcsitultak, egyre inkább a szórakoztató vonások kerültek előtérbe. A témával kapcsolatban felhozható érvek és ellenérvek a szatirikus irodalom részévé váltak. Jellemző, hogy vannak olyan kiadások, amelyek – akár csak az egyik kolozsvári kézirat – már a címükben is „igen mulatságos” olvasmányt ígérnek, például: *Disputatio per iucunda...* (1638, 1641, 1644). Ismerünk olyan címet is, amelyik az állítás lényegét a lehető legtömörebben közli: *Mulier non homo!*, azaz nemes egyszerűséggel: *Az asszony nem ember (Mulier...* 1690).

⁶ *Defensio...*(1595). HAB: 52. 3. Rhetorica (11). Modern kiadása: *Defensio...*(2010). A vitáról: Fleischer (1981), Tarabotti (1994), Kenney–Tarabotti (1998).

⁷ Gründ- und probierliche Beschreibung... (1618). Az 1660-as kiadás szövege megtalálható **Gössmann hivatkozott** összeállításában (Ob die Weiber... 1988). Vö. **Németh (1987: 70)**.

⁸ *Che le donne...* (1651); *Paradoxe sur les femmes...*(1766).

⁹ Egy kéziratos másolatot Németországban bekötöttek abba a kolligátumba, amelyik – más kiadványok társaságában – a vita nyomtatott dokumentumait gyűjti egybe: HAB: 52. 3. Rhetorica (10). A kolozsvári kéziratok: *Disputatio...* (é. n.), *Disputatio...* (1781) A kérdéshez kapcsolódó művekről a magyar ponyvairodalomban lásd még: **Pogány** (1978: 187–195); Trócsányi (1958: 333–337).



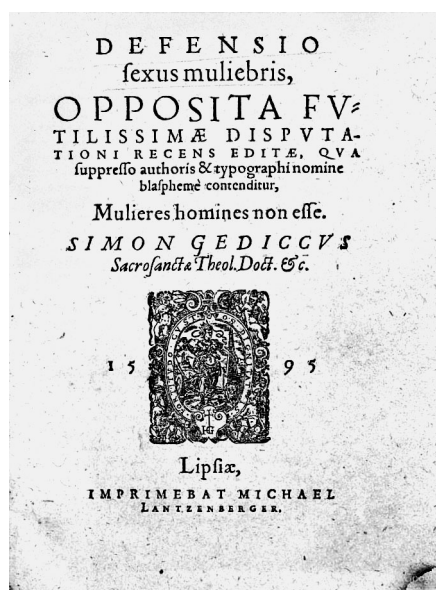
1. ábra A Disputatio és a Defensio 1644. évi együttes kiadásának címlapja

Mint már a bevezetőben is utaltam rá, a vitának magyar változata is van. Az idézett *Meg-Mutatás* szerző és kiadási hely nélkül jelent meg, a füzetke mindössze 16 lap. Nyolc „megmutatás” sorakoztatja fel azokat az érveket, amelyek bizonyítani hivatottak a címben szereplő állítást, mely szerint „az asszonyi személyek nem emberek”. Ezek után következnek az „asszonyoknak közben-vetési”: mégpedig egy serfőzőné, egy doktorné, egy vendégfogadósné, „egy igen éles eszű tekintetes Asszonyság”, „egy tudós káfé-főzőné”, végezetül egy „fő tudományú Professorné” ellenérvei. Természetesen nem lehet az övék az utolsó szó: minden közbevetést egy-egy „meg-fejtés” követ, megcáfolva az asszonyokat.

A 18. század végi magyar nyomtatványból kitűnik, hogy a kényes téma fejtegetése a régi argumentumok ismételtetése mellett alkalmat kínált a kortársakon való csipkelődésre is. Az ismeretlen szerző egy helyen amellet érvel, hogy „az Asszonyok nem egyebek, hanem emberek emésztő állatok”. Párizs, Nagy Sándor, Sámson, Holofernész és Salamon vesztét is nők okozták. A klasszikus elrettentő példák mellett a szerző utal „a Tekintetes G. úr” és „F. kortsmárosné” esetére is (*Meg-Mutatás...* 1783: 9). A korabeli olvasók bizonyára tudták, kikre kell gondolniuk. A kiadvány egyébként nem maradt visszhang nélkül: Ányos Pál felelt rá álnéven megjelent, *B. Carberi Anna kis asszonynak kedveséhez írt levele, melyben megmutatja, hogy az asszonyi személyek emberek* című (Pest, 1785) vitáiratában (Németh 1987: 259; újabban: Fábri 1999: 23–28).

Visszatérve a 16. század végéhez, Valens Acidaliushoz és Simon Gediccushoz: vitájukban megtalálható az 1783-as magyar kiadvány sok gondolatának forrása, így például a bevezetőmben idézett soroké is, amelyek szerint ha a kalapács nem kovács, a tű nem szabó, a penna nem íródeák, akkor a nő sem ember.

Efölötti felháborodásában Gediccus bűzölgő árnyékszéknek titulálja vitapartnerét, mivel a női nemet mocskoló szavait csak az ürülékhez lehet hasonlítani. Majd kifejti, mit jelent valójában a segítőtárs: a nő férjének egyenrangú partnere, hűségesen kitart mellette, fontos szerepet vállal a ház és a család irányításában (*Defensio...* 1595: B1r).



2. ábra A *Defensio* első kiadásának címlapja

A lipcsei hebraista többször is nyelvészeti alapon cáfolja ellenfele érveit. Acidalius értelmezésében Isten Ádámnak mondta, hogy uralkodni fog minden állat fölött. Mivel pedig a férfi az asszonymnak is parancsol, természetesen a nő is az állatok közé sorolandó. Gediccus viszont rámutat: a héber szövegben az uralkodást jelentő kifejezés többes számban áll, tehát egyaránt vonatkozik Ádámról és Évára, azaz az egész emberi nemre, férfiakra és nőkre is.

– Te pedig – fordul vitapartneréhez a tudós professzor – azt hiszem, még a vadállat nevezetét sem érdemled meg, mert még annál is sokkal alávalóbb fajzat vagy. Mert két különböző nemű állat magához hasonló utódot hoz létre, míg te, nyomorult tréfacsináló, valami gyalázatos fajtalanúság gyümölcse vagy, és igencsak messze kerülsz az emberi nemtől (*Defensio...* 1595: B2r–v).

„Engedjétek hozzám a kisdedeket, mert az ilyeneké a mennyek országa” — ez újabb bizonyíték Acidalius számára. A Vulgata „pueros” szava ugyanis fiúkat jelent, tehát lányokról nincs szó ebben az összefüggésben. Nyilván azért nem akarták az apostolok, hogy az anyák Jézushoz vigyék gyermekeiket, mert lányok is voltak közöttük.

Gediccus az evangélium görög szövegére hivatkozik, ahol a „παις” mindkét nembeli gyermeket jelent (*Defensio...* 1595: D3v).

Egy helyen Acidalius arról értekezik, hogy az asszonyok ugyanazokat a bűnöket követik el, mint az állatok, tehát már csak ezért sincs köztük különbség.

– Hallgasd csak meg, te barom – szólítja meg Gediccus ellenfelét –, hogy mi a különbség a te vétkeid és az állatok rossz tulajdonságai között; hegyezd a füled, te ármányos szerzet, hiszen nyilvánvaló, hogy nem vagy ember. Az összehasonlításokból kiderül, hogy az ismeretlen szerző csökönyös, mint a szamár; zabolátlan, mint a bika; nyerít az asszonyokra, mint a csődöt; csak a hasával törődik, mint a medve; hizlalja magát, mint a rózsahal; rossz az emlékezete, mint a tevének; rabol, mint a farkas; álnok, mint a kígyó; mar, mint a skorpió; ravasz, mint a róka; alattomos, mint a sikló; mérget fröcsköl, mint a vipera. Hogyan is lehetne az emberek közé számítani, ha egyszer semmi emberi tulajdonságot nem lehet felfedezni benne? (*Defensio...* 1595: C3r–v).

Acidaliust az sem tántorítja el „meggyőződésétől”, hogy a lányokat is megkeresztelik. Hiszen a pápisták a harangokat és a templomokat is felszentelik, akkor talán azok is emberek? Gediccus természetesen felháborodottan tiltakozik a keresztség szentségének durva és

gyalázatos profanizálása ellen; efféle gátlástalan vakmerőség csakis az ördögtől eredhet (*Defensio...* 1595: Glr).

Acidalius szerint az sem bizonyítja a nők emberi mivoltát, hogy feltámadása után Krisztus asszonyoknak jelent meg. Gondoljunk csak a születésére: amint világra jött, az istállóban is először az ökörnek és a szamárnak mutatta meg magát.

– Te vagy a szamár – fordul Gediccus ellenfeléhez –, mutasd csak meg a Szentírásból, hogy legelőször az ökör és a szamár látta meg Krisztust! Hiszen amikor testet öltött, rögtön az anyja pillantotta meg és József, aztán a pásztorok, Simeon, Anna, a három király és más emberek (*Defensio...* 1595: G2v–G3r).

A Krisztus feltámadása után történetekben Acidalius újabb érveket talál a nők ellen. Hiszen Krisztus nyilván azért jelent meg asszonyok előtt, hogy feltámadásának híre a lehető leggyorsabban elterjedjen. Az asszonyok ugyanis fecsegő természetűek, és amit ők tudnak, arról igen hamar tudomást szerez az egész város.

Gediccus ismét védelmébe veszi a gyengébbik nemet: arra hivatkozik, hogy bizony sokszor a férfiaknak is eljár a szájuk, amikor nem kellene (*Defensio...* 1595: G3r).

Acidalius nem fogadja el az asszonyoknak azt az érvelését, mely szerint azért volnának emberek, mert tudnak beszélni, tehát értelmes lények. Hiszen sok madár is tud beszélni, nem is szólva Bálám szamaráról; mégsem tartjuk ezeket embernek.

– Éppen hogy te beszélsz úgy, mint a papagáj – világosítja fel vitapartnerét Gediccus –, akárcsak Bálám szamara, amely nem a saját elhatározásából szólalt meg, hanem Isten irányította nyelvét. Hiszen a szamár bármit is mond, nincs tisztában az értelmével; mint ahogy azok az emberek sem, akik külső sugallatra nyilvánulnak meg. Mint ahogy belőled is a Sátán szelleme beszél (*Defensio...* 1595: G4v–H1r).

Ami pedig az asszonyi locsogás tartalmát illeti: Acidalius szerint értelmetlenül beszélni annyi, mint meg sem szólalni. Ezt világosan bizonyítják az apostol szavai, amikor elrendeli, hogy a gyülekezetben a nők maradjanak csendben. Ha értelmes dolgokat tudnának mondani, miért kellene hallgatniuk? Ugyanez a helyzet a szereplésükkel a világi életben is: ha volna eszük, nem kellene eltiltani őket a közhivatalok viselésétől.

Gediccus elismeri, hogy bizonyos egyházközségekben valóban hallgatást parancsoltak a nőknek, de ebből nem szabad általános érvényű következtetéseket levonni. Példákat hoz a bölcs asszonyokra, akik kegyes, keresztényi beszédükkel váltak híressé. Ami pedig a közéleti feladatokat illeti: az asszonyokat nem ostobaságuk, hanem nőies szemérmük tartja vissza a nyilvánosságtól (*Defensio...* 1595: H1r).

Acidalius végezetül a nők utolsó mentsvárát veszi ostrom alá. Az érvelés és a cáfolat ugyancsak megtalálható a már többször idézett magyar kiadványban, ott is az utolsó „közbenvetés”. Az ismeretlen átdolgozó szavaival:

„Hatodik közben-vetése egy fő tudományú Professornénak. Minden állat természet szerént magához hasonlót hoz e’ világra. Mi Asszonyok embert hozunk, tehát mi is azok vagyunk.

Meg-fejtés. A’ tövis bokorbúí nőnek a’ leg szebb rósák, a’ leg tsunyáb’ kukatzokból a’ leg szebb pillék vagy Lependékek, és a’ marha ganéjbúl lóherék teremnek. Tehát hadja kegyelmetek abban, édes Asszonyim! Jóllehet hogy nálunk szerelmesek, kedvesek, és szükségesek kegyelmetek, de emberségek igen szegény állapotban vagyon.” (*Meg-Mutatás...* 1783: 15–16).

Acidalius szerint az utód világra hozásában a nő csak eszköz. Gediccus nem mulasztja el hangsúlyozni: a szaporodásban férfi és nő szerepe elválaszthatatlanul összekapcsolódik. Befejezésül utal a szerző feltételezhető hibrid mivoltára, ami már a *Refutatió*ban is megfogalmazást nyert, és a *Defensió*ban is többször előkerült. Összefoglalja és a pontosság kedvéért kiegészíti a definíciót: ellenfele minden bizonnyal a Sátán természetellenes

közösüléséből származó szörnyszülött lehet. Mint az ördög fattya, örökös kárhozatra méltó – végezetül Gediccus ezt kívánja ismeretlen vitapartnerének (*Defensio...* 1595: H2v–H3v). Valens Acidalius halála utáni sorsát nem ismerjük; az azonban bizonyos, hogy műve évszázadokkal túlélte. A *Disputatio* hatása minden figyelmeztetés és átkozódás ellenére széles körben elterjedt – a magyar változat záró sorait idézve – „az férjfiaknak nagyobb ditséretekre” (*Meg-Mutatás...* 1783: 16).

FORRÁSOK ÉS IRODALOM

Admonitio Theologicae Facultatis in Academia Witebergensi, ad Scholasticam Juventutem, de libello famoso & blasphemo recens sparso, cujus titulus est: Disputatio nova contra mulieres, Qua ostenditur, eas homines non esse, Witebergae excudebat Vidua Matthaei Welaci, Anno M. D. XCV.

Che le donne non Siano della spetie degli huomini, discorso piacevole, Norimbergh, M. D. C. LI. per Juvan Cherchenberger.

CZAPLA, R. G.–BURKARD, G.: *Valens Acidalius, Disputatio nova...*, Das Altertum, 54(2009).

Defensio sexus muliebris, Opposita futilissimae disputationi recens editae, qua supresso authoris & typographi nomine, blaspheme contenditur, Mulieres homines non esse. Simon Gediccus *Sacrosanctae Theol. Doct. et c.* Lipsiae, M. C. XCV. Imprimebat Michael Lantzenberger.

Defensio sexus muliebris..., Whitefish, Montana, Kessinger Publishing, 2010.

Disputatio nova contra Mulieres, Qua probatur eas homines non esse, Witebergae, Anno M. C. XCV.

Disputatio Nova Contra Mulieres Qua probatur eas Homines non esse, Claudiopoli, 1781, kézirat, a Román Tudományos Akadémia Kolozsvári Filiáléjának Könyvtára, Unitárius Gyűjtemény, jelzete: MsU 721.

Disputatio nova contra mulieres, qua probatur eas homines non esse (Neue Disputation gegen die Frauen zum Erweis, dass sie keine Menschen sind), hrsg. CZAPLA, R. G.–BURKARD, G., Heidelberg, Manutius, 2006.

Disputatio perjucunda Qua Anonymus probare nititur Mulieres Homines non esse, é. n., kézirat, a Román Tudományos Akadémia Kolozsvári Filiáléjának Könyvtára, Unitárius Gyűjtemény, jelzete: MsU 189B.

Disputatio perjucunda, Qua Anonymus probare nititur Mulieres Homines non esse: cui opposita est Simonis Gedicci [...] Defensio sexus Muliebris, Hagae Comitit, excudebat Burchornius, 1638, 1641, 1644.

FÁBRI, A.: *A nő és hivatása, Szemelvények a magyarországi nőkérdés történetéből 1777–1865*, Bp., Kortárs, 1999.

FLEISCHER, M. P.: „*Are Women Human?*”, *The Debate of 1595 between Valens Acidalius and Simon Gediccus*, *The Sixteenth Century Journal*, 12(1981), 107–120.

Gründ- und probierliche Beschreibung [...] Belagend die frag Ob die Weiber Menschen seyn, oder nicht?, h. n., 1618.

HART, C.: *An Admonition to the Students of Wittenberg: a Supplement to a New Argument against Women, the Disputatio nova contra mulieres of 1595*, Clacton-on-Sea, Gilliland Press, 2000.

IJSEWIJN, J.: *An Admirer of Justus Lipsius the German Neo-Latin Poet and Philologist Valens Acidalius*, *Academiae Analecta, Klasse de Letteren*, 45(1983), 185–206.
Különlenyomat: Brussels, 1983.

KENNEY, Th. M.–TARABOTTI, A.: „*Women Are Not Human*”, *An Anonymous Treatise and Responses*, New York, Crossroad Publishing Company, 1998.

Meg-Mutatás, hogy az asszonyi személyek nem emberek. Az Írásból és a józan okoskodásból Nap-fényre hozatott, Nyomtattatott 1783. Esztendőben, h. n.
Mulier non homo!, h. n., 1690.

NÉMETH, S. K.: *Protestáns erdélyi irodalom a XVIII. század közepén (Bethlen Kata irodalmi környezete)*, kandidátusi értekezés, Bp., 1987, kézirat.
Ob die Weiber Menschen seyn, oder nicht? hrsg. GÖSSMANN, E., München, Iudicium, 1988.

Paradoxe sur les femmes: où l'on tâche de prouver qu'elles ne sont pas de l'espèce humaine, h. n. [Paris], 1766.

POGÁNY, P.: *A magyar ponyva tüköre*, Bp., Magyar Helikon, 1978.
Refutatio Opposita ανωνυμου autoris thesibus, quibus humanam naturam foeminei sexus impugnat in qua praecipuae calumniae huius mendacis spiritus refutantur, quae sit illius intentio ostenditur, et studiosi pietatis omnesquae Christiani monentur, ut sibi caveant a tam Diabolico scripto. Concinnata a Collegio studii Theologici Lipsensis, Anno M. D. XCV.
Lipsiae, excudebat Abraham Lamberg.

TARNAI, A.: *A neolatin költészet és dráma alkonya Európában*, ItK, 101(1997), 457–469.

TARABOTTI, A.: *Che le donne siano della spezie degli uomini, Women Are No Less Rational Than Men*, London, Institute of Romance Studies, 1994.
Treatise on the Question do Women Have Souls and Are They Human Beings? Disputatio nova, with Translation, Commentary, and Appendices, ed. HART, C., Lewiston, New York, Edwin Mellen Press, 2004.

TRÓCSÁNYI, Z.: *Régi világ, furcsa világ, Emlékek, életképek, kuriózumok a magyar múltból*, kiad. PÓK, L., Bp., Bibliotheca, 1958.